

Aktieb. Eskilstunamagasinet

Materialaffär

Telefon 60.

Telefon 60.

Välsorterat lager av

Järn i stänger	Läderremmar
Järnplåt	Syremmar
Järntråd, svart o. blank	Smärgelskivor
Stål i stänger	Smärgel
Stålplåt	Filtskivor, olika slag
Ståltråd	Lappskivor
Garkoppar	Papper, olika sorter
Kopparplåt	Trassel
Fosforkoppar	Ebenholz
Mässingsplåt	Nicht
Mässingstråd	Putsvax
Mässingsrör	Deglar
Nysilverplåt	Remskivor av järn
Nysilvertråd	och trä
Zink	Wienerkalk
Tenn	Fickknivsskällor:
Bly	Perlemor
Babbits	Elfenben
Bleckplåt	Oxben
Celluloid	Buffelhörn

Ångkol, Smideskol och Antracitkol

Ensamförsäljare av

Söderfors 1:ma Stål och
Lemunda Stockstenar

Carl Larsons Speceriaffärer.
Högsta kvaliteer. ——— Lägsta priser.

Det forntida Eskilstuna.

För Eskilstuna Adresskalender av Knut Hellberg.

*Invid en helgongrift den gamla järnstad står,
en trogen livvakt åt Sanct Eskils minne,
och blomstrar, ständigt ung, uti sin friska vär
och härdar ej blott järn — men sina söners sinne
till kraft i mödans vär, till mod i motgångs stund.
Här finns en framtid, byggd på järnets fasta grund.
Johan Nybom.*

Man kanske tror, att vår moderna stad, där allt som är gammalt blivit undanträngt, icke äger några minnen eller någon historia, som går tillbaka i tiden. Men det förhåller sig annorlunda. Ända ned till de avlägsnaste tidsåldrar sträcka sig vårt samhälles rötter, som nedanstående konturer skola visa.

År 1864 påträffades i en nyodling vid Skogstorp två stora yxor av brons, smyckade med guldplåtar och inlagda bärnstensstycken. Dessa praktyxor, som äro tre tusen år gamla och som vittna om högt uppdriven konst, voro icke

Edv. Hagström & C:os
Hatt-, Möss- & Pälsvaruaffär
rekommenderas

GOSSEXPRESSEN ombesörjer budskickningar. Telefon 787.

ämnade till strid, utan antagas hava utgjort symboler i något tempel, som i så fall måhända stått här i trakten mer än tusen år före Kristi födelse.

Vi gå mycket längre fram i tiden och komma till vikingarnas och runstenarnas tidevarv. »Kunalf reste denna sten åt sin fader Ulf. Han var på färd med Ingvar», har man kunnat läsa å den nu i kyrkparken, förr å Eskils kulle resta runstenen. Ingvar var antagligen den i isländska sagor omtalade Ingvar den vittfarande. Vid Balsta, strax invid Östermalm, finnes även en runsten, rest till minne av en kämpe, som följt Ingvar på hans härfärder ända mot mubammedanernas land.

Från vikingatiden förskriva sig också ett par intressanta silverfynd i vår ort. 1805 hittades under grävning vid Årsta två bitar av ett silversmycke jämte sju Olof Skötkonungs mynt (präglade i Sigtuna mellan åren 1013 och 1022) samt 775 arabiska, tyska, anglosachsiska med flera mynt. Tjuguåtta år senare, 1833, påträffades i en åker, likaledes i närheten av staden, en lerkruka med däri liggande åtta hals- och armringar, ett spännsmycke samt bitar av ringar med mera, allt av silver, jämte 137 Olof Skötkonungs och 308 arabiska, tyska, anglosachsiska med flera mynt.

Kort efter tiden för dessa mynts präglande, på 1060-talet, kom Eskil från anglosachsernas land, tagande sitt hemvist på gården Fors eller Tuna vid det nuvarande Eskilstuna. Tuna är ofta namn på uråldriga platser, vanligen belägna på slättbygden, från vilka odlingen merendels utgått. Namnet betyder, liksom det engelska town och tyska tun, inhägnad gård eller plats. Så förhåller det sig med den senare delen i vår stads namn. Om den första delen skapats av Eskils namn eller om den har ännu äldre anor, därom hava de lärde olika antaganden.

»Uppvuxen som en oliv och en cypress och föraktande

F. S. Hellqvists Eftr. Skomakeri & Skoaffär rekommenderas

Kungsgatan 5

Telefon 125

GOSSEXPRESSEN anskaffar teaterbiljetter. Telefon 787.

världens lockelser», uppträdde Eskil i Nordanskog — landet norr om Kolmården — oförfärat mot den urgamla hedendomen med dess offerväsende och fick med sitt eget blod vattna det första kristna utsädet i blotmännens bygd.

På den plats vid Strängnäs, där detta skedde, byggdes sedermera ett kapell, och på apostelns grav här vid Eskilstuna restes likaledes ett tempel till hans ära.

Länge stadgade Södermannalagen svårare straff för den ogering, som begicks i Eskilstuna under Eskilmässan, och länge sjöngo munkarna på hans dödsdag den 12 juni ett lokvåde, varur vi här anföra:

Du Brittaniens ädle son, ren i liv och lära,
Södermanlands skyddspatron, som haft barnen kära,
pris i dag med samfärd ton svear dig må bära.
Vördade fader, du den ledsage till himmelens rike!

* * *

På 1100-talet kommo johanniterna till oss från Tyskland. Deras kloster, som blev mäktigt rikt och betydande och vars saga varade i omkring 350 år, fick åt sig upplåtet »Sanct Eskils kyrka i Tuna» jämte »åkrar, ängar, skogar, fisken och annat mer». Med stolthet omnämna klosterpriorerna i sina till eftervärlden bevarade skrivelser, att deras orden leder sitt ursprung från Jerusalem. Av johanniterkloster fanns i Sverige endast Eskilstunaklostret och dess filial vid Kronobäck i Småland, där måleriska ruiner ännu finnas kvar. Sedan orden blivit fördriven från Jerusalem och Saladin, vart ön Rhodos i Medelhavet säte för den centrala myndigheten, till vilken skatt utgick även från Eskilstuna. Johanniterna, som buro mantlar med vita kors, voro banbrytare på olika områden, främjade såväl åkerbruk som hantverk och ägnade sig — sin ordensregel

Oscar Nilssons Metallvarufabrik

Eskilstuna - Rikstel. 392

Tillverkning:

Nickel- och Kopparvaror

GOSSEXPRESEN distribuerar cirkulär m. m. Telefon 787.

likmätigt — med särskild värme åt de sjukas vård. Vid medeltidens slut ägde Eskilstunaklostret de flesta gårdarna i orten, varom namnen på en och annan gård och anläggning ännu bära vittne, och därtill gårdar på andra håll i landet.

En för munkarna åtminstone mindre vacker dag år 1525 ryckte krigsfolk och ryttare in i klostret, där de slog borgläger och på detta sätt skaffade sig det underhåll, som Gustaf Vasa icke på annat vis kunde eller ville bereda dem. Redan ett par år förut, strax efter kröningen i Strängnäs, hade konungen av klostrets rikedomar utkrävt 200 mark lödiga, en för den tiden avsevärd tribut. Då munkarna klagade över inkräkningarna, gav han dem som gengäld tillstånd att tigga för klostrets behov utan biskoparnas eller andras motstånd. Men snart blev det för klostret värre än så. År 1527 vart detsamma genom Västerås recess helt enkelt indraget till kronan, och munkar och präster tvungos att lämna sina tempel och boningar. De härliga klosterägorna, som nu förvandlades till en kungsgård, gåvos i förläning åt Gustaf Vasas svåger, Sten Eriksson Leijonhufvud. Ännu 1549 synes dock själva klostret ha funnits kvar, alldenstund Torpa församling då anhöll att få byta till sig en av de stora klockor, som hängde i Eskilstuna kloster, mot en mindre klocka och pengar i mellangift, men Gustaf Vasa förklarade, att han icke ville »byte samme eller någon ann klocke bårtt, som ther är vedt clostervedt», utan klockorna skulle nedsmältas.

Nu dröjde det ej länge, förrän klostret raserades, och i dess ställe reste sig Eskilstuna slott, förmodligen på den gamla klostergrunden. Inga själamässor hördes längre från

NYA BRYGGERI-AKTIEBOLAGET
I ESKILSTUNA

131 RIKSTELEF. 131

REKOMMENDERAR SINA ERKÄNT GODA TILLVERKNINGAR AV:

SI-SI - VALHALLAMJÖD - MÜNCHNER-ÖL
BOY-SCOUT - KOLSYRAT VATTEN
SOCKERDRICKA
SAMT FLERA SORTER AV LEMONADER

GOSSEXPRESEN inkasserar avgifter. Telefon 787.

vigda klosteraltare, och i stället för munkarna hade nu hovets folk kommit till Eskilstuna. På det för sin tid praktfulla slottet vistades Gustaf Vasa rätt ofta. Många kungabrev äro uppsatta här, och den store konungen synes med uppmärksamhet hava följt även tilldragelserna i orten. Här på slottet — Eskilstuna huus kallades det — mottog den gamle regenten år 1560 sin från England hemkomne son Johan, som därvid medförde den nyheten, att hans broder Erik icke kunde få drottning Elisabets hand.

Sju år senare befunno sig här hertigarna Johan och Karl, då de beslutade sig för resningen mot sin broder kung Erik, vilken dock här hade Pontus De la Gardie till deras övervakare. I juli månad 1568 bröto hertigarna upp härifrån under betäckning av Karls 300 ryttare, dragande i väg till Östergötland i stället för att bevista kung Eriks bröllop med Karin Månsdotter. Några dagar förut föddes på Eskilstuna huus hertig Johans och Katarina Jagelonicas dotter Anna — prinsessan, som Carl Carlsson Gyllenhielm hade att tacka för sin befrielse ur tolvårigt fångenskap.

Med Karl IX inträdde en märklig epok i samhällets historia. Både som hertig och som kung förlade Karl ofta sin hovhållning hit, och han synes ha fattat särskilt intresse för Eskilstuna, där hans första drottning, den sköna Maria av Pfalz, avled. Så mycket har han ock ingripit i dess utveckling, att han kan sägas vara den egentliga fadern till vårt stadssamhälle. Det var han, som år 1604 förklarade, att en hantverksstad här skulle byggas. Vapensmeder och annat »ämbetsfolk», som han hit lät inkalla, erhöilo enligt kungliga brev av åren 1608 och 1610 fria tomter samt åtskilliga andra förmåner, såsom frihet från utskrivning o. s. v. Sålunda började »gamla staden» och även en del av nya att anläggas. Redan förut hade industrielt liv sjudit vid fallen ovan Eskilstuna. Vid Fors (nuvarande Tunafors)

GOSSEXPRESSEN transporterar varor. Telefon 787.

hade, medan Karl ännu var hertig, på hans påbud anlagts stångjärnshammare, spiksmide och trädrageri. »Masugnsviken» vid Hyndevad erinrar ännu om Karl IX:s masugnar där för framställning av artilleripjäser och annat gjutgods. Även vid Skogstorp (sedermera Rosenbergs järnbruk) smiddes vapen, och där förfärdigades jämväl, liksom i Eskilstuna, kläder i långa banor.

Från år 1606 vävdes på Eskilstuna huus både guld och silver. Vid sina åtgöranden att utveckla en inhemsk vävnadsindustri började Karl IX från början. Han lät förbättra fåraveln, föra ullavkastningen till Eskilstuna, anskaffade guldvävare från Hälsingland och satte till deras främste man här Jören van der Heijde, vilken bland annat arbetade på en kostbar vävnadsserie med motiv ur »Giöthe konungars» krönika. Vid kungsgården höllos hundratal av hästar, nötkreatur, svin och engelska får.

Karl IX:s största tanke var att skapa en segelad mellan Mälaren och Hjälmaran, för att icke produkterna från västra Sverge, som gingo här förbi, skulle behöva forslas efter hästar från Hyndevad till Torshälla. I fjorton år pågick kanalarbetet under ledning att börja med av tyskar och med hjälp av ortens allmoge och krigsfolk från olika landsändar. Slussarna byggdes av Jöns Påfvelsson, hillebardssmed i Skogstorp; de här varande avsynades 1606 av en holländsk slussbyggmästare. År 1610 underrättades konungen om att slussarna vid Hyndevad voro färdiga. Trafik mellan de två stora sjöarna kunde nu börja, men måste 30 å 40 år senare stoppas. De av trä byggda slussarna kunde med sitt farliga läge icke längre hålla ut. Men Karl IX:s stolta tanke lever än, och måhända är det blott en tidsfråga, när Svea kanal förbi Eskilstuna kommer till stånd.

Karl IX var borta och de ständiga krigen hämmade

RINGMÅTT

sändes på begäran från

G. A. HULTGREN

Riks 123

GOSSEXPRESSENS bud äro billigast. Telefon 787.

samhällets utveckling, isynnerhet efter det Gustaf Adolfs »regementztider» ändats, då Eskilstunaborna förlorade den skattefrihet, som de åtnjutit sedan Karl IX:s tid. Krig var det nu också länge och väl mellan det äldre Torshälla, som redan år 1317 fått stadsprivilegier, och det trots allt efter hand uppvaknande Eskilstuna. År 1643 resolverades, att Eskilstuna skulle läggas till Torshälla, så att de två samhällena skulle bilda en stad tillhopa, och fyra år senare förklarade drottning Kristina, att allmogen icke skulle understå sig att resa till Eskilstuna med sina varor, utan skulle Eskilstunaborna tillhandla sig allt inom Torshälla tullportar.

* * *

På 1650-talet började åter ljusare dagar randas för Eskilstuna. Den stadsrätt, samhället hade på hand av Karl IX, beviljades på Reinhold Rademachers ansökan av Karl X Gustaf den 12 maj 1658. Torshällaborna gjorde nu gällande, att endast Rademacher och hans folk inbegrepos under stadsprivilegierna, men den 25 oktober 1659 förklarade konungen, att så icke var fallet, utan skulle Eskilstuna vara helt åtskilt från Torshälla samt äga rätt att »föra och bruka sitt eget signete».

Det var på sommaren 1656, som Rademacher och hans medintressenter hitlände från Livland, åtföljda av sina mest från Tyskland införskrifna mästare och arbetare. Nu anlades de låga, efter tyskt mönster uppförda smedjorna, av vilka ännu en och annan finnes kvar vid Rademachergatan, och Rademacher blev manufakturverkets direktör. Betydande voro de privilegier, som förunnades honom. Den jord, varav han sattes i besittning, sträckte sig från nuvarande Fristadstorget till Tullgatan. »Karl Gustafs stad» blev detta område

Bleck-, Koppar- och
Plåtslageriarbeten

utföres omsorgsfullt hos

J. T. LINDGREN, Kungsgatan 32.

Starka och effektiva rökhuvar.

Tel. 196.

Förtening.

Omsättningar och Reparationer av kakelugnar utföres billigt av Sundbergs
Kakelfabrik. Rikstelefon 6.

GOSSEXPRESEN förtullar och spedierar gods. Telefon 787.

kallat av Jean de la Vallée, kartritaren, --- Karl Gustaf själv kallade den tillärnade nya manufakturstaden Eskilstuna.

Stora voro de förhoppningar, som knötos vid de Rademacherska anläggningarna, där smiden av alla upptänkliga slag skulle tillverkas. Manufakturstaden upptog enligt projektet 120 verkstads- och kryddgårdstomter, platser för ny kyrka och nytt slott, varifrån en aveny skulle leda ända ut till Mälaren — allt planer, som i endast ringa mån kunde förverkligas. Till Rademachers disposition ställdes vidare tjugo bondgårdar, där han fick hämta kol och bränsle, han fick under tjugo år ensamt tillverkningsmonopol på sina artiklar, soldater och barnhusbarn beordrades till honom, och allmogen förmanades att även sätta sina barn i lära i de Rademacherska smedjorna. I ett 80-tal år verkade han här och åtnjöt till och med domsrätt över hantverksfolket med två av sina »ärligaste, skickligaste och bekvämaste» hantverksmästare som rådmän. Han kunde avdöma smärre missbruk med ända till »4, 5 eller några dagar till watn och Brödh», men svårare saker måste dragas inför borgmästaren. Verkets flesta anläggningar lågo på sju små holmar i ån, på och invid nuvarande gevärsfaktoriet. Av de 120 tomterna blevo endast relativt få bebyggda, och den övriga jorden blev föremål för en nära hundraårig strid mellan Rademachers efterträdare och stadens borgerskap.

* * *

Nära nog lika långvarig, men vida häftigare var striden om den särskilda kyrkoförsamling, »Tyska församlingen», som kom till stånd omedelbart efter Rademachers hitkomst och som fortför ända in på 1740-talet. Rademacher förklarade, att omständigheterna tvingade honom att hava egen tysk predikant. Redan i Livland hade han måst för sina

Blekkärl, Kopparkärl,
Emalj- o. Gjutjärnkärl,
Badkar m. m. hos
J. T. LINDGREN, Kungsgatan 32.

Tel. 196.

Fru Anna Sundberg, Kungsgatan 1. Rikstelefon 700. Sjukvårds- och Förbandsartiklar, Tvålar, Partymer & Toilettartiklar.

arbetare hålla särskild predikant, till och med en katolsk präst, annars hade han ej fått några arbetare. Man utvidgade stadens kyrka och byggde däri särskild »tysk läktare», men det oakadt bibehöll manufakturfolket sitt eget gudstjänstfirande, som att börja med förrättades på tyska. Först på kungligt maktbud blev »Tyska församlingen» upplöst, sedan en Rademachers efterträdare, brukspatron Fr. Rothoff, med våld nästan förstört dess egen kyrka.

Så länge Eskilstuna hus ännu var i behåll, hade tyska församlingen haft sin gudstjänst å slottets kyrksal. Hvad blev nu slottets öde? På 1680-talet, ungefär samtidigt med Rademachers död, ödelades det av våldeld. Om den befästade vasaborgen minna nu endast några pelarfragment och en sten på vilken det står: »Här låg Eskilstuna slott, av våldeld förstört 1680.» En del av teglet i slottsmurarna fick lämna byggnadsmateriel till Stockholms slott efter dess brand 1697.

Karl Gustafs stads manufakturverk måste efter Rademachers död övergå till kronan till följd av R:s iråkade skulder samt innehades sedan av skilda ägare. Nu hör till historien, att Karl XII, medan han låg i Turkiet, lånade pengar av polske översten Woynarowski, och för att klara denna skuld till långgivarens änka, grevinnan Anna Woynarowski, måste Karl Gustafs stads manufakturverk och Tunafors bruk jämte andra fastigheter pantsättas till henne. Den polska grevinnan innehade anläggningarna i åtta år och utarrenderade desamma.

Vi äro nu framme vid år 1739, då grevinnan sålde Karl Gustafs stad till Rothoffska släkten, under vars innehavande av anläggningarna dessa mera fingo karaktär av järnbruk. Tunafors övergick 10 år senare till Hallenius'ska släkten, och nu gjordes med understöd av staten och under ledning av mästare, som inkallades från England, försök här med finare eggjärnsmiden.

* * *

FILIP BENGTTSSONS HANDELSSKOLA

KUNGSGATAN 23.

Av Eskilstuna Köpmannaförening understött Handelsläroverk för utbildandet av dugliga affärs- och kontorsbiträden.

TERMINS- & ÅRSKURSER.

BEGÄR PROSPEKT.

TEL. 1024.

Omsättningar och Reparationer av kakelugnar utföres billigt av Sundbergs Kakelfabrik. Rikstelefon 6.

Men »en framtid, byggd på järnets fasta grund», fick Eskilstuna först med år 1771. Den 16 april nämnda år utfärdades kungligt påbud om Eskilstuna fristads inrättande. Från Karl Gustafs stad måste nu återköpas nära nog all jord, som upplåtits åt Rademacher. En smedja i var gård blev nu lösen. Fria tomter upplätos åt in- och utländska arbetare, som tillika fingo skattefrihet, bereddets kreatursbete å Flackersta o. s. v. En nyväckt flitens anda kom över hela samhället, vilket alltmera tillväxte. Den nya anläggningens första styresman var Samuel Schröderstierna, som givit upphov till fristadsanläggningen. Under efterträdaren Sven Rinman och andra direktörer växte fristaden till, så att man även kunde börja exportera till utlandet. Det som ännu i början av 1800-talet fanns kvar av Karl Gustafs stad köptes 1812 av staten, som å denna del anlade sitt gevärsfaktori, vars styresmän sedan även fingo inseedet över fristaden. Själva huvudledningen av staden innehades dock av kommerskollegium, och mångahanda äro de detaljerade föreskrifter, som detta kollegium utgivit för Eskilstuna.

En av dem, som under 1800-talet mest verksamt ingrep för industriens framåtgående, var den frejdade mekanikern Theofron Munktell, född 1805. Han konstruerade de första mera moderna arbetsmaskinerna till statens gevärsfaktori, införde enligt kommerskollegii uppdrag nya modeller till stadens modellkammare och var oavlätligt i arbete för industrisamhällets bästa. Th. Boberg, hans systerson, arbetade nitiskt och insiktsfullt vid hans sida, gick fabrikanterna tillhanda med råd och upplysningar o. s. v.

* * *

Ännu till för ett par tre årtionden sedan fortgick smidet mest för hand. Den första ångmaskinen omtalas först under 1870-talet och från denna tid daterar sig storindustriens inträde i vårt samhälle, därvid järnbolaget gick i tēten, tack vare väsentligen dess tekniske ledare, ingenjör

Glas, Porslin, Campor, Kristall- &
Nysilvervaror, Strömbesparande
Elektriska Campor hos

J. T. Lindgren, Kungsgatan 32. Tel. 196.

M. Brunskog, som under flitigt arbete ute i Europa och Amerika hopsamlat idéer, metoder och maskiner. I de forna smedjornas ställe resa sig nu och reser sig allt fortfarande stora fabrikskomplex och moderna affärshus. Men även arbetarklassen fick på samma gång moderna impulser. Här jäser föreningslivet kraftigare än kanske på något annat håll i Sverige, och sociala företag av skilda slag hava vuxit upp.

På få år hade staden blivit förvandlad och fördubblad. En ny fördubbling av invånareantalet inträffade, då de gamla församlingar, som uppkallats efter forsarna och klostret, förenade sina öden med urtidens Tuna. Och om i fortsättningen det här började byggandet av egna små bostadsvillor med trädgårdar fortsattes, vilket vi ha anledning hoppas, så kommer framtidens Eskilstuna att taga betydlig plats och rymma mycken lycka. Sammanslagningen av Eskilstuna och Torshälla kan då ånyo bliva en aktuell fråga, ehuru väl det nu torde bliva Eskilstuna, som tar ledningen, och både Svea kanal och Karl den tiondes aveny till Mälaren kunna då bliva verkligheter.

